ženski pokret.
ženско gibanje.
женски покрет.

ЖЕНСКИ ПОКРЕТ

СВЕСКА 5 — МАЈ — ГОДИНА IV (1923)

Уредник, КАТАРИНА БОГДАНОВИЋ

САДРЖАЈ:

РАСПРАВЕ И ЧЛАНЦИ:

193 УЛОГА МАЈКЕ У СЕКСУАЛНОМ ВАСПИТАЊУ ДЕЦЕ . . . . . Јелица Ж. Јевђенијевић

202 ДАРИНКА ПЕТРОВИЋ . . . . . Љубица Ри тић, Милица Костић, Даница Михајловић, Катарина Костић

209 САРА БЕРНАР . . . . . Иванка Павловић

211 СЕЛМА ЛАГЕРЛЕФ (с француског Ангелина Р. Ј. Одавића)

213 СОЊА КОВАЉЕВСКА (пр. Десанка Цветковић) Ана Шарлота Лефлер

ЛЕПА КЊИЖЕВНОСТ:

217 * * * . . . . . Dora Pfanova

218 КРАДЉИВАЦ . . . . . Милица Костић

218 ИСИДОР . . . . . Стана Кошанин

221 ВАРКА . . . . . Јованка Хрвићанин

224 ЈЕДНА ЗА МНОГЕ (прев. Нада Јовановић) . . Vera

ПОЗОРИШНИ ПРЕГЛЕД

229 ПРОСЛАВА Г-ЂЕ ДРАГЕ СПАСИЋ . . . . . П. Ј. Крстић

ДРУШТВА И УСТАНОВЕ:

236 Извештај о раду ђачког удружења „Савске Пчелице“ . . . . . Јела Ивановићка

БЕЛЕШКЕ:

239—240 Дом школе за нудиље. — Једно ново Женско Добротворно Удружење. — Есперанто и феминизам.

ЦЕНА 5 ДИН.

МОДЕРНА ШТАМПАРИЈА „РАД“. — КРАЉА МИЛАНА УЛИЦА БРОЈ 69.

ЖЕНСКИ ПОКРЕТ

СВЕСКА 5. — МАЈ — ГОДИНА IV (1923).

„УЛОГА МАЈКЕ У СЕКСУАЛНОМ ВАСПИТАЊУ ДЕЦЕ“.[1]

Госпође, Госпођице и Господо,

Повод за моја излагања дало ми је предавање нашег омиљеног и осведоченог пријатеља подмлатка, Д-р Милоша Поповића, одржано 1. априла код нас у Клубу.

Како сам ја разумела, Д-р Поповић тежи да се идеји о физичком развићу женске омладине поклони већа пажња но до сада, што је сасвим умесно, јер у здравом телу здрава је и душа.

Затим Д-р Поповић сасвим умесно тражи васпитање деце у четама, да би се деца привикла заједници, која их доцније у животу чека, и дала им те лепе особине, које су за планинке и четнике закон и устав. То, како вели даље Д-р Поповић, потребно је да би смо на тај начин, а уз сарадњу домаћег васпитања, као и васпитања у школи, добили добре мајке, васпитачице и домаћице.

Да бисмо имали добре мајке, васпитачице и домаћице треба их за то негде спремити.

Упитајмо се, где, кад и како ми спремамо нашу женску децу за тај тако велики позив жене, мајке, васпитачице и домаћице?

Упитајмо се шта је мајка? Жена која рађа дете.

Ето о тој жени — мајци хоћу данас да вам говорим, без обзира на класе, јер у свакој жени која има дете ја гледам мајку, па било оно брачно или ванбрачно, за мене је све једно, јер ни једно од њих није криво што је рођено.

[1] Предавање држано у Женском Клубу 22.|IV-1923.

У последње време много се говори о заштити детета, а мајку нигде не заштићујемо. А док не заштитимо матер, нећемо моћи потпуно заштитити ни дете.

Рећи ћете ми: „мајке спремамо у дому, у школи“.

Не, и опет не! На жалост, ми их нигде за те позиве не спремамо, а још мање их обавештавамо о дужностима које их чекају.

Ми дамо женско дете од седам година, кад-кад и раније, у основну школу, па све до завршетка матуре, готово никада не говоримо му, нигде га не васпитавамо за жену и мајку, или то чинимо врло мало, врло ретко и врло непотпуно.

Страховита је погрешка огромне већине родитеља, која се на њиховој кћери свети, ни кривој ни дужној, јер су родитељи, а нарочито мајке, пропустили моменат када све девојчице сањају свог чаробног принца — из Плавих бајки — да јој објасне стварност брака, њене дужности, као и хигијену брака, трудноће и одојчета, као и то, да ће и њена дужност бити да у погодном моменту пренесе све то на своју душу, и то када се на девојчици покажу први знаци сазревања. О хигијени у том добу добијамо у школи непотпуне поуке.

Код нас су ређи бракови који се склапају на основи узајамног слободног пристанка, где су обе стране тачно обавештене чега се подухватају, где питање новца не игра прву улогу, где нису потребни никакви прописи вере и закона, а када жена буде изједначена са човеком у економском погледу, када стече сва права као и човек, онда ће само љубав и узајамно поштовање заједно са природним нагоном сачињавати присну и трајну везу у браку. Тада се неће морати рећи, да је само зато потребно имати деце, да би брак био трајан, па ма био и несношљив.

Сад ћу вас увести у живот девојке, коју су родитељи по навршетку осамнаесте године потпуно необавештену удали — удомили како се то код нас каже, — за човека који је дванаест година био старији од ње.

Можете ли замислити тај страховити револт младе душе, која улази потпуно чиста у брак, кад је сазнала шта је заиста та брачна веза између супружника? Њено душевно стање било је страховито, јер све што је она сањала срушило се, у неповрат...

Она улази у брак потпуно чиста, потпуно необавештена

а муж који за собом оставља читав низ година полног живота, потсмева јој се и гледа да ту њену чедност што пре укаља и уништи, на начин својствен само мушкарцу, и да је тако необавештену искористи како је њему по вољи.

Да револт може да буде тако страховит и да се ужасно заврши, навешћу два примера.

Први, где је код младе девојке разочарење тако силно, да полуди, што је заиста врло ретко, и ја сам га узела из књиге Д-р Форела; а други се десио код нас пре неколико година.

Десило се самоубиство. Лекару који је извршио обдукцију леша, пала је у очи снага, здравље и младост самоубице. „Распитао сам се ко је, вели лекар. Кад ми рекоше да се удала тек пре осам дана, био сам начисто да је отишла у смрт због разочарења, ма да за собом није ништа оставила. Наредио сам, кад дође њен муж, да га упуте к мени. Кад сам га видео, како говори о свом осмодневном браку и при том шпекулише, био сам уверен да је он био разлог њене смрти. На жалост, то је био универзитетски образован човек и 14—15 година старији од ње“.

Трећи случај свима нам је познат, јер се о њему тако много говорило. Млада жена на свадбеном путу, одузима себи живот. Разлог—разочарење. Муж старији 4—5 година, такође универзитетски образован.

Размишљајући питала сам се зашто је тако? Зато што ни мушкарац не бива на време ни васпитан ни обавештен, да има права, али да има и дужности које су веће но права и, на жалост, што жену познаје само по проституткама, беднице од меса крви, али без чула, научене, а затим и навикнуте на испуњење свих гадости које човек од њих тражи.

Мислите да људи у опште мисле на то душевно стање жене?! У већини случајева не, јер гледају само физичку страну те везе, на коју су израније навикнути.

А сад да се вратимо у живот младе жене, коју пратимо: Она се полако стишава, јер њена околина сад почиње да јој прича да је то увек тако, да су сви случајеви исти, да у односе у браку не треба уносити никакве осећаје, но их примити онакве какви су, и мирити се са нечим што се назива судбином.

Намеће ми се једно питање. Да ли је сад ово паметно? Зар не би било боље, да тамо где брак постане несношљив,

не чекамо да дођу и деца, него супружнике, без великих сметњи од стране позваних и непозваних, пустити да се мирно разиђу. Бар сад смо имали примера да видимо, како су се брзо кидале лабилне везе без обзира на децу, чија је то највећа трагедија.

Наша млада жена, донекле смирена, али не и измирена и задовољна својим душевним стањем, постаје „носећа“, или како се то каже „трудна“. Сад јој је потребна хигијена трудне жене и хигијена одојчета, а о томе јој никад нико није ништа говорио. Код мужа не може да нађе никакве потпоре, јер ни он сам ништа о томе не зна, а често пута стид јој не да, да се за савете обрати оној која јој је најближа, својој мајци, ако је има, а камо ли лекару, који би је заиста најбоље обавестио.

И резултат тога неваспитања и необавештавања на време, тога незнања, јесу смртни случајеви на порођају и инфекција по порођају као и смртност одојчади, о чему нам статистика пружа страховите податке.

Наша млада жена рађа здраво дете, а она, не негујући своја прса онако како је потребно не може, да храни сама своје дете, јер су се појавиле компликације на њој још у бабињама. Болест тешка, од које једва остаје жива. Али са дететом нова невоља. Ми сви из искуства знамо, да је најбоље, најздравије и најлакше и за дете и за матер, кад га мати сама храни, а да вештачко храњење изазива у дечјем стомаку и цревима разне катаре, који су често судбоносни по живот детета, као и за његово развиће, ако их срећно преболи.

За ово не треба да вам наводим примере, јер су ствари јасне и очигледне, а ми смо их сви у животу и чули и видели.

Једно бих хтела само да напоменем: да је највећи грех мајке према детету, кад га може сама да храни, а то не чини, ма из каквих разлога, а нарочито, ако је тај разлог сујета.

После њених патњи са првим дететом, долази друго дете у размаку од 3—4 године. Она сад са стеченим искуством пролази врло добро. Здрава је. Сама храни своје дете. Матерински инстинкт толико је пробуђен и јак у њој, да она прелази преко свих својих разочарења, јер их је можда и од себе саме дубоко скрила негде у својој души, трудећи се да никад не мисли на њих. Примерна је супруга и одлична мајка.

Ја мислим да су многе жене, да не кажем све које данас овде видим, ово потпуно разумеле. Али исто тако верујем,

да је врло мало људи који схватају ту гигантску борбу у души жене интелигентне и јаке, где мајка надвлада жену.

И за ово бих вам могла навести пуно примера. Поменућу један свима познат случај. Жена — мајка троје деце, убија се, јер не може да преживи разочарење, причињено јој неверством мужа.

У њеној душевној борби жена превлађује над мајком која заборавља своју децу. Страховит грех према деци, којој се мајка не може никад заменити.

Деца наше мајке лепо напредују, послушна су и добра. Долазе до година када се полази у школу, и тада понова искрсава за мајку један нов проблем, о коме ни сама није била обавештена. Дакле доказ да се у природи све обнавља и да ми продужујемо свој живот у својој деци. Она је одмах као интелигентна жена схватила, да њена деца не смеју трпети оно што је она трпела необавешћеношћу својих родитеља.

Као што знате, наша деца почињу да уче познавање природе у трећем разреду основне школе, ту им се прича о оплођењу цвећа, о плођењу птица, риба, жаба и т.д. из јаја, о рађању сисара, а кад се код деце пробуди интересовање о постанку човека, те нас упитају како су они постали — ми се нађемо у чуду — стидимо се некаквим лажним стидом и причамо им бајку: како рода доноси децу, како их купујемо од Цигана за мекиње, и друге разне глупости.

Запитајмо се ми — мајке — чега се стидимо? Зар је стидна наша веза из које добијамо децу и коју волимо више но себе.

Да ли су мајке свесне, какав страшан револт изазива лаж у дечјој души о њиховом постанку, нарочито кад она инстиктивно слуте ту везу између њих и мајке.

Навешћу ван један пример. Знала сам малу девојчицу, којој су говорили да је купљена од Цигана. Тада би се она љутила и плакала. Једног дана дечак већ велики, у игри са њом рече јој то; а она, увређена и ожалошћена, цикну и ухвати га зубима за уво и уједе га тако душмански, да му је крв пошла.

Било јој је једва четири године.

Ја се често питам колико је међу нами паметних мајки, које су у том моменту умеле још чвршће привући своју децу к себи. Мислим мали број. Много је већи број оних

које у том моменту удаље своју децу од себе, да им ова више никад не приђу.

Пред нашу мајку коју кроз излагања пратимо искрсао је исти проблем. Живећи за време окупације овде, није хтела дати сина у школу. Радила је са њим програм из првог и другог разреда код куће. Положио је испите и прешао у трећи разред. Мати се разболи и дете полази у школу. Утицај друштва у школи као и предавања из познавања природе осећају се. Једног дана дете се враћа из школе, стаје пред њу и каже: „Мамице, теорија о роди код мене ја пала, ја знам да си ме ти родила, само не знам како и од чега сам постао?

И ако је увек себи говорила да ће она прва обавестити своју децу, била је изненађена. Али знајући да не сме сад да га слаже и удаљи од себе, рече му: „Јест. Ја сам те родила, хранила својим млеком. Отуда је и љубав материна највећа и најузвишенија, а тако исто и љубав деце према мајци. Зар си ти заборавио ону песницу Змај-Јовину, где се пита које је женско име најлепше, а дете одговара, да су сва имена лепа; али вели се у последњем стиху овако:

„Ал' мени је најмилије,
Женско име Стајка,
Јер се тако зове
Слатка моја мајка".

Тим је била тренутно задовољена радозналост дечка, али не потпуно. Мајка знајући истрајност дечју кад их нешто заинтересује, упути се истог дана лекару, да јој саветује како ће му најлакше објаснити други део његова питања.

Лекар јој рече да је врло паметно поступила и посаветова је, да почне са цвећем, инсектима, животињама и да ће дете из свега тога добити правилан појам, његова ће радозналост бити задовољена и неће више о томе распитивати.

Тако је учинила. Дете је изгледало задовољено, што у ствари није било.

После годину дана дечко је у четвртом разреду, и једног дана саопшти мајци, да сад подпуно зна све што му она није хтела рећи.

„Видео сам — вели — књиге са сликама код мог друга, чији је отац лекар. Замисли, мамице, најружније је дете у трећем месецу трудноће, јер му је глава врло велика, а цело

тело мало". После тога, кад год му је требало ма шта објаснити, долазио је матери и њу питао не распитујући се никад код другога.

То је данас дечак од петнаест година, добар спортиста и скаут, он се не стиди своје мајке, јер га она још пресвлачи и купа.

Га мајка има и кћер, којој је за време првих знака сазревања објашњено све што треба у вези са хигијеном тога доба.

Једном приликом слушајући брата како са мајком разговара о плођењу корњаче, рекла му је: „Ти баш немаш стида". Мати је упита, чега треба да се стиди брат и шта она о томе зна. Она одговори, да ништа позитивно о томе не зна, али да слути да постоји извесна веза између полова.

Онда јој мајка лепо објасни све, разуме се, чувајући се да не повреди њену осетљивост. Између те мајке и њене деце не постоје тајне. Деца јој саопштавају своје утиске као другарици. Син је отворенији него кћи, што свакако лежи у темпераменту. Савладала је себе и сама је признала да јој то све није било тако лако, али бојећи се да и њена кћи не доживи разочарење, које долази од необавештености учинила је своју дужност' верујући да то сазнање не може донети никакве рђаве последице.

Исто тако верује, да је испунила своју дужност и према сину и да ће га сачувати тиме од утицаја друштва у школи и на улици, које нашу мушку децу врло рано одводи онанисању и доцније проституцији.

Могу вам рећи да има доста случајева проституисања, па чак и оболења од заразних болести код дечака већ од петог разреда гимназије, где деца не знају и не смеју никоме да се за помоћ обрате.

Дозна ли се у школи, биће истерана, а пожале ли се родитељима, биће пуно прекора и обавештења, али доцкан. Знам један случај: Дечко у седмом разреду пошао у јавну кућу и одмах се заразио. Како никоме није смео да се пожали на своју несрећу, занемарио је своју болест. Кад је завршио школовање, болест се погорша и требало му је неколико година док се излечио.

Ја мислим по свему што сам изложила не треба да подвлачим колико је велика и тешка улога мајке у овом питању сексуалног васпитања деце, и колико деликатна. Али остајем

при том да је то на првом месту дужност мајке — родитеља — јер је она детету најближа.

Пређи ћу сад на децу оних мајки које су тсшким економским приликама принуђене да изађу из куће, а њихова деца остављена на милост и немилост улице. Сви знамо какви се страшни случајеви дешавају, и ја их нећу овде понављати. Да би се том злу стало на пут, мора се позвати у помоћ приватна иницијатива, која је увек много бржа и боље организована но државна, јер јој нису руке везане разним прописима. Тако бисмо њеном помоћу могли отворити што већи број обданишта, за децу која иду у школу, где би она под надзором васпитача остајала док их родитељи, вративши се са рада, не би одводили кућама.

Као што видите, ту би се дужност сексуалног васпитања и обавештавања пренела на васпитача са којима деца проводе цео дан.

Исто тако морао би се отворити велики број забавишта за децу, која још нису пошла у школу.

По најновијем закону о заштити раденица и раденика, предвиђају се обданишта у свима већим предузећима, где је запослен известан број раденика, разуме се, на рачун послодавца.

Надајмо се да ће се то скоро привести у дело, да ће деца бити спасена од зла на улици, а да ће родитељи моћи савесно вршити своје дужности, кад знају да су им деца под надзором старијих.

А шта да вам кажем за децу без родитеља, за ту нашу бедну, ратну сирочад. Сви знамо, да број њихов у нашој отаџбини достиже велику цифру. Збринут је по домовима само делић те огромне целине. Остало се махом налази на улици остављено само себи.

Из редова те бедне деце стварају се све нови и нови таласи проституције и пуне се болнице за венеричне болести.

Врло су чести случајеви, где такво голо, босо, озебло и гладно дете упропасти какав звер од човека платившн јој вечеру, а тиме, врло често, она почиње живот проститутке, јер нема никога, ко би јој више пружио руку, да је из блата извуче и упути на прави пут.

Не могу и нећу да вам овде наводим примере, јер ме они ужасно дирају; али свако ко се интересује могао би их

наћи у саслушањима дечје станице, кроз коју пролазе деца из свих наших крајева и упућују се у домове. Има их тако ужасних, да ми се коса на глави дизала, кад сам их читала.

II.

Код нас идеја о сексуалном васпитању омладине има доста присталица, као што верујем да има и доста родитеља, који би врло радо обавестили своју децу, али не знају којим путем треба поћи.

Тако је код нас пре годину дана основана у „Друштву за чување народног здравља“ — секција за „Сексуално васпитање омладине“, чији сам члан и ја имала задовољство да будем, као делегат „Женског Покрета“.

Као присталице идеје сексуалног васпитања омладине, дошли смо до уверења, да би, благовременим и паметним сексуалним обавештавањем наше деце, створили друштву *нове* душевно трезвене и физички здраве чланове.

Дошли бисмо до здравог схватања сексуалног морала пошто се на морал у друштву гледа двојако, и то један морал за људе, а друге за жене. Не бојте се, не тежимо да вас стигнемо у ономе што не ваља, но желимо да се изједначимо у ономе што је добро и добијемо здрав појан о моралу, који мора бити један и за људе и за жене.

Сексуално васпитање омладине било би један начин за сузбијање проституције, која прати човечанство од постанка , наносећи му само зла.

Сузбијањем тог социјалног зла — проституције — ослободили бисмо жену тог срамног ропства и трговања њеним телом, јер и законски пројект и све уредбе о томе искључују је из људског друштва.

Питам се, кад је све то тако ниско и срамно, зашто их људи купују?

Постепеним сузбијањем проституције, сузбили бисмо и венеричне болести, чији су статистички подаци страховити. Ко се за њих интересује, може их видети у Амбуланти, и верујем да ће бити запрепашћен.

Не заваравајмо се, мислећи да наша деца о томе ништа не знају и не мисле, и потражимо начин на који бисмо са тим питањем најлакше пришли деци и били први који би их о томе обавестили.

Можда сте рачунали, да ћу вам ја овде изложити и какав план о раду на овом питању. За сада не. Циљ мојих излагања био је да вас покренем да размишљате, јер верујем да је велики број оних који о томе још нису мислили.

Раду се мора приступити пажљиво, пошто је само питање необично деликатно и врло тешко и за саме необавештене родитеље.

Зато позивам у помоћ све оне који су до сад о овоме размишљали и на овом питању радили, а на првом месту лекаре и педагоге, јер без заједничког учешћа родитеља, лекара и наставника успеха не може бити. Не смемо заборавити, да ће тај њихов успех, успех родитеља, лекара и наставника бити велика добит за срећу и напредак нашег највећег блага — наше деце. Никад, па ни у овој прилици не треба заборавити, да будућност државе и нације лежи на нашој деци.

Јелица Ж. Јеврђенијевића.

ДАРИНКА ПЕТРОВИЋ

I

У име „Удружења Студенткиња Београд. Универзитета", желим да захвалим његовој идеалној сарадници студенткињи Петровићевој.

Нисам јој била интимна пријатељица, нити су нас зближиле заједничке студије. Познала сам је први пут у „Удружењу Студенткиња", коме је пришла вођена идеалом стварања Нове Жене, и тежњом за њеним васпитањем.

Петровићева је желела једно: сјединити све заједничке напоре студенткиња, све тежње њине у један израз, једно дело. Саградити од тога прво оруђе, и тек по свршеној борби са собом, поћи у ону другу — кроз живот.

Говорила је: „Ми жене не треба да понесемо црвену заставу — и да се боримо за њу; има тако много ствари у нама самима које треба поправљати, а колико тек које треба култивирати".

Примајући се председништва „Удружења Студенткиња", казала је: „Даћу му све своје време које ми преостане од рада."

Па тако је и било. Јер њене идеје нису биле само фразе. Оне су постајале живот, дело, од момента када их је саопштила.

А остварење њихово носило је сву снагу и живот студенткиње — којој је најачи покретач: љубав према првој заједници интелектуалки — жена.

Дубоком интелигенцијом, правилним резоновањем, сталоженошћу — а нарочито тактом, умела је да води, и пробуди љубав у оних са којима је радила.

Са колико је младалачке вере приступила Петровићева новом задатку жене, носећи му као једине симболе: дужност и савест.

А данас, док та два појма егзистирају најчешће далеко један од другога, — када их везују само можда моменти човечје свести — узела их је смело Петровићева, потискујући око себе растрзане слабости других.

Са колико је негодовања одбијала све могуће форме које би претиле да укоче рад.

Са колико радости поздрављала прве успехе заједничког рада...

Имала је нешто урођена песимизма; он се пробијао кроз њене речи. Још чешће кроз смех.

И док узрок њене смрти стоји пред нама само као мучна сумња, искрада се мисао и одводи тамо, где се одигравала чудна борба, добро скривена под ведрим осмехом своје жртве.

Шта је могло нагнати вечно насмејану Петровићеву да учини оно што њен разум никада не би опростио?

Шта је морао бити живот за њу, када је пуна енергије и обзира према другима, прибегла тако очајном решењу?

А када ми, познавајући њен снажан карактер и самопоуздање кажемо смело: није то сентименталност жене која је довде довела, није ни једна од моменталних слабости пасивних створења — — —

Онда?

Где је светлост којом би прошли лутајући мрачним путевима туђих мучења?

И шта ће рећи разум наш онде, где се грчило срце у властитом болу оплакујући све:

Куда је први пут пошла сама, без жеље да на друге мисли, другима помогне, студенткиња Петровићева?

Треба ли тражити фактички разлог једном решавању свих горчина прошлих и наступајућих можда?

Петровићева је жртва два контраста: један је осетљивост и чистота њене душе пуне илузија и усхита ка бољем,

друга: пробуђена свест створења одвећ интелигентног да би се могло обмањивати животом; студенткиње која се хватала у коштац са њим, док је веровала да добро побеђује зло.

Знала је она најбоље за те неминовне сукобе када је тако грозничаво пришла „Удружењу Студенткиња“, говорећи: „очеличити себе, па користити другоме“.

Свега је морала бити свесна, носећи му своје идеале и свој рад; желећи да угуши властиту борбу — борбом за друге.

Не мора се ићи далеко у тражењу нарочитих узрока када се уме гледати свешћу — а живети — љубављу...

Тада се праштају слабости!.. Ми губимо данас једну од оних студенткиња које су наш понос, — које се не могу стварати, јер се рађају.

Хвала јој!

Љубица Ристић, студ. филозоф.

II

Откуда то да богзна које црно питање уђе у човека, прогризе му душу, посише крв, укорени се, и завлада, па као заповест одреди, одсече као маказама срцу и мозгу: ако ме не размрсиш, нећу више да живиш.

И црно питање расте у човеку, и он га чува као туђу тајну, и носи као суморну љубав, и опет: као спас.

И крије као коб за самога себе у себи.

И опет јесте: насмејана маска за кратковиде и празне, и за оне, што боду очима, злим или добрим, радознало: да изазову бол или радост, у наше душе.

Ко би слутио да иза ведрог погледа Даринка Петровић крије црно питање, заривено као нож у срце.

Ко би веровао да њена воља за рад, жеђ за знањем носе жељу за неосећањем беспрестаног додира оштрих ножева живота, по њеним затегнутим нервима?

И лутала је Даринка Петровић и хтела да истакне снагу своју и црно питање да убије —

па није могла.

И нико није слутио да ће јој деветнаести април размрскати кичму, и да разглоби заривене болове: у мир. Кроз пад са њене школе. Где зујање младости и уверења, нису могли да угуше њен грч бола.

И црно питање ју је одрезало као сечице маказа, једним замахом, од живота.

И данас, када је ветар доносио појање опела у порту цркве, и када сам угледала беле траке и зелене венце, видела сам како њена зелена хаљина лепрша, и она подигнутих рамена са књигама у руци жури, смеје се и моли што седница није почела на време.

Као што сам је видела истог дана, када је изрекла заповед самој себи, ужурбану, одважну, сигурног корака човека који зна: и шта има, и шта хоће, и шта мора.

И још је видим како пре три недеље весело доноси столице из суседних соба, у собу број 2, за предавање, и како се љути на аљкавост служитеља, и чујем како ми се слатко смеје што нервозно очекујем да видим предавача г-ђу И. С., и фино подсмева: „Оставите романтичарство, М. К., и бришите прашину са клупа“.

И после, како дубоко уверена показује кроз дискусију планове за живот, за рад у њему; своје идеје ради њега.

Али Даринка Петровић када је осетила, не једног дана, него у низу њих, када је створила целину: да је и сувише болно за нас саме, да варамо собом друге кроз усиљену равнодушност, она је девојачким кораком, ни суморно, ни романтичарски устрчала на трећи спрат своје драге школе, и уверено отишла у Ништа.

Није то ни сентименталност неостварених девојачких снова, није то ни бол што се не може друкчије, није то ни очајање што је све и овај живот овакав.

Даринка Петровић сможђила је себе, јер је била високо изнад живота, да није могла да се спусти.

Јер је по својим нервима осећала бичеве његове, а њено фино, интелигентно мозгање, и њен појам о животу нису могли да сносе шибање ситних.

Зато је ошинула саму себе собом.

Јер бол од самога себе достојно се сноси.

И себи од себе праштa.

Милица Костић.

III

Даро, мила пријатељице, хоћу да говорим с тобом последњи пут. Ја нећу да тешим твоју јадну мајку, јер њој нема утехе, кад је изгубила тебе: своје весело, добро, вредно и мило дете, своју помоћницу и сапутницу у мучном и тешком животу у коме си се и ти, раме уз раме с њом, борила за хлеб и за правду.

Оставила си и своје другарице и пријатељице којима си у најтежим тренутцима умела да пружиш утехе, да им омилиш живот, да их одвратиш од самоубијства, као од нечег глупог и непаметног — а ти си то учинила!

Зашто си то учинила, кад ја знам да си ти волела живот, да си му се радовала, да си хтела да живиш, да ти је душа била ведра и чиста, и да си у свему умела да видиш лепоту живота и друге да учиш томе.

И мене си учила, и мене си тешила, и мене си одвратила, Даро — а ти си отишла у смрт.

Али ја те разумем. Ти си и сувише добро осетила патње и њевоље твоје мајке, и сувише добро разумела њену тешку борбу, сироте учитељице, саме жене, остављене на милост и немилост људи и нељуди. Са пуно љубави према мајци и породици, ти си ушла у ту борбу, узела на себе велико и тешко бреме, али твоје веселе очи и ведро лице никад нису то показали. Напротив, они су скривали од твоје мајке твој бол и твоју борбу, који су премашили твоју снагу, а још јој чинили живот лепшим. Као и сви, ни твоја мајка није знала да се иза твога насмејаног лица крије највећа патња, највећа борба која ће те одвести у смрт. О, да је она што знала, скрила би све од тебе, и носила би сама крст на својим измученим леђима.

Фина твоја душа, није могла да схвати грубост и неправду људску, а још мање да је издржи. За тебе нежну, добру, осетљиву и правичну, ова борба била је претешка и прегруба — и ти си јој подлегла.

Мучила си се и патила за живота, умрла си у најтежим боловима, били су ти ужасни последни тренутци, али си сада далеко од бола, далеко од неправде која те је нагнала у смрт.

Унесрећила си за увек своју мајку, сестру и браћу, ожалостила своје рођаке, другарице и пријатељице, али ако си сада мирна и срећна — а ја верујем да јеси — и нама ће бити лакше. Чуваћемо док живимо твоју лепу и светлу успомену.

Збогом.

Даница Михајловић, студ. философије.

IV

Попут великих река са тихом и глатком површином, а које у својим тамним дубинама скривају велике тајне, док векови причају о трагичним жртвама које су примиле у своја хладна примамљива недра — покојна Даринка била је од оних јаких природа, код којих на површину није никад избио ниједан знак њеног тешког унутрашњег стања. Била је увек ведра, насмејана, те и тог кобног дана није се појавио ни најмањи талас узнемирености, који би, ма и из далека, дао наслутити узбуркано душевно спање њено, које је претило катастрофом.

Само онај који никад није реч проговорио са милом Даринком, вероваће да је овим показала слабост. Ми који је познајемо, знамо да је ова одлука промишљено донесена, и кад загледамо дубље у њену душу, јасно нам је да је ово морало наступити. Ма колико да је патила, она је увек ћутала, само да другима не би нанела бол, стоички је подносила све што је сналазило, а чаша јада међутим се пунила, и ево најзад и прелила...

Као и увек, седећи једна поред друге на часу механике, који је она тако волела, пажљиво смо пратиле предавање нашег омиљеног наставника. Једног момента споменусмо интересантну „линију судбине“ из теорије релативитета. Даринка ми шалећи се нагађала и оцртавала своју, док страшна смрт у исто време цинички се кезећи на њу, замахнула је већ косом да једним замахом ту линију пресече. Универзитетско звоно у тај мах, дајући знак да је час свршен, јечало је као погребно звоно покојној Даринки, на путу у царство заборава, куда је одмах пошла..... Кроз неколико минута другарица нам је јавила страшан случај.

Кад се Даринка освестила, рекла ми је оним својим убедљивим гласом, слог по слог, наглашујући снажно сваку реч, као да је хтела да ми их у душу уреже, тако да не сумњам у њену одлуку: „Ја хоћу да умрем, ја нећу да живим, у свету правде нема“... Нисам имала моћи да је упитам, дубоко сам осетила сву горчину њеног бола, и нисам имала храбрости да је осуђујем.

Јест, Даро, у свету правде нема. И као револт оних милиона, који стењу под неправдом људском и неједнакошћу у друштву, попела си се ти на Голготу, бацила свој младалачки

живот културном човечанству у лице, да би та скупоцена жртва принудила друштво на озбиљно размишљање о материјалној беди народних маса.

Драга Даро, како си имала снаге да још једном дођеш у своју *најмилију* учионицу, да погледаш још једном вољена лица, да још једном чујеш наставника, кога си, као и све остале наше наставнике, до обожавања ценила, да седнеш поред нас, да говориш, да се смејеш, и одједном да одеш као да те је неко отргнуо. Заборавила си на све: на своје толико омиљене предмете, за које си се тако трудила; на своје пријатно ћаскање за време одмора; на нас, без којих иначе ниси могла да мирно пратиш предавања, јер си увек осећала празнину кад нас нема; заборавила си на бригу о мастилу и о упијачу, због којих смо се свакодневно, као права деца, пријатно препирале, чији је бољи или чији је лепши; отишла си још једном да обиђеш своје омиљено „tout autour“, како си ти то називала, и више ниси хтела ништа да видиш, зажмурила си и јурила право онамо, куда си ко зна кад наумила.

Ретка другарице, ти си нам собом много однела, а ми смо неизмерно с тобом изгубили, — изгубили смо племениту другарицу, која је сваком само добро желела, сваког била у стању да расположи, паметно и искрено п саветује, да научи, да помогне кадгод је требало, па ма колико је жртве стало. Ти си била у стању сваког да утешиш, да одвратиш од очајничких гестова; подизала си духове, давала си снаге. Нежна и осетљива срца, племенита по души, била си гвоздене воље и несаломљива у одлукама.— Била си ретко интелигентна, свестрано образована, ти си све гране науке и уметности волела, за математику си се са нарочитом љубављу залагала, трудила си се да победиш њене тешкоће, пркосила си јој још из гимназије, и својом бистрином корачала си увек одлучно напред. Била си нам достојан преставник и понос наш, пуна жив та, жеље за радом, за доброчинством увек си се примала и заузимала за сва хумана предузећа; ти за то ниси жалила своје скупо време и труд.

И ако си ти за своју ретко добру и мученицу мајку ненакнадиви губитак, ово сазнање о твојим врлинама нека је утеши, а сећање на то нека јој блажи бол.

А како ћемо те ми заборавити, како ћу те ја прежалити

кад без тебе нисам никако могла, јер си ми ти била прави искрени и разумни вођа, саветодавац и утешитељ. Како ћу ја у школи сама седети на нашем омиљеном месту, и с ким ћу од сад дискутовати, онако пријатно, о стварима које се изводе у току часа. Нема те, ужасна празнина поред мене, грозим се и плачем гледајући пресечену немилосрдном руком ону спомињану „линију судбине“, али пресечену само, но не и дефинитивно завршену и испуњену, јер како си ти дубоко веровала у бесмртног Емануела Канта, правда и ако не на земљи, а оно негде на другом месту, мора бити задовољена, а неправда по заслузи кажњена.

Са последњим збогом захваљујем ти на пријатељству, и никад те не могу заборавити, мила моја Даринка — срце ми се кида за тобом, верна пријатељице, и боли ме што си ме тако нагло оставила, сада кад је кроз месец — два дана требало да заједно пређемо још последњу стену, и да слободно запливамо у можда срећнију будућност.

Мирно спавај, и остај вечно драга у сећању нашем.

Катарина Костић, студ. филоз.

САРА БЕРНАР

Видела сам је пре две године, када је играла Аталију. Осамдесетогодишња старица, донесена у носиљци на сцену, са лицем које је јасно говорило о свему што је преживела, ипак је била величанствена. Није за њу Едмон Ростан узалуд рекао: „Reine de l'attitude, princesse du geste“. Године су јој избраздале лице, њен глас, чији је звук некад био раван звуку најлепшег звона, био је потамнео и изгубио своју крепкост, али „Reine de l'attitude“ осећала се још увек. Њена несавладљива енергија држала ју је усправно, у њеном држању и покретима било је увек снаге, која ју није никако издавала, и њена Аталија била је за све време свирепа и енергична краљица. Било је то заиста ретко уметничко уживање видети ту славну, стару глумицу на бини, осећати како она живи и пати у својој улози, а знате колико година испуњених напором, срећом и несрећом, успехом и борбом, она има за собом.

Рођена је 1844. Право име било јој је Rosine Bernard·

Као дете била је врло слаба и нервозна, и ко је онда могао и помислити да ће та нежна, бледа девојчица радити и дати толико много у животу, па ипак доживети тако дубоку старост, Егзалтирана, бујне фантазије, нестална, и доцније кад су већ у њој запазили велики глумачки таленат, и кад се већ васпитавала на конзерваторијуму, она је желела да оде у калуђерице. Затим јој је жеља да буде сликар, па вајар, али као што и сваки човек најзад највише воли оно за шта има највише способности, она се коначно одаје драми.

Одмах по свршетку конзерваториума ступа у Comédie Française. И од онда настају њени први успеси и прве патње. Гоњена завишћу старијих глумица. а и сама врло упорног карактера, она се не покорава ничијој вољи, и остављајући једно позориште она иде у друго, па у треће, и т. д. То је цела једна епоха испуњена успесима и неприликама. Једноме од директора тих позоришта има да захвали за назив „Mademoiselle la Révolte“, који јој је после још дуго остао. Свој први велики успех слави у Одеону у улози Занета, у драми „Passant“ од François Coppée; и затим се нижу успеси за успесима.

Око 1880 године је њено најславније доба, о њој се у то време причају бајке, постаје скоро легендарна, хиљаде долазе из свих крајева Европе само њу да виде и чују.

Али то није била природа која је могла дуго да остане на једном месту. Њој је требало простора, слободе, да развије свој велики дух. 1880 прелази у Америку. Ношена на рукама, слављена, дочекана је тамо као ниједна краљица. То и јесте главна и велика особина Саре Бернар, да није била велика само за један народ или једно доба. Њеном су се игром подједнако одушевљавали и разумевали је и Французи, и Американци, и Норвежани; исто су јој се дивиле оне генерације из 1870. као и ми од 1920. О њеној Дони Сол, Федри, Тоски, Госпођи с камелијама, Аталији, Орлићу, и другим улогама говорило се и говориће се још дуго.

Имала је више од педесет година рада на бини, трошећи снагу и нерве немилице. Она није била само глумица, већ и управник позоришта, режисер, декоратер. „Dame d'énergie“, како ју је назвао Едмон Ростон, чијег Орлића она ствара кад је већ увелико била прешла педесет година.

Њена младост је изгледала вечита, као да време на њој

није остављало трага. Увек се лако одушевљавала за лепо, плакала једног момента да би се одмах идућег смејала, и непрестано тако. Ни несреће у приватном животу, ни многобројне непријатности у позоришту нису могле да је разочарају и доведу до очајања. Њена девиза је: „quand même“. и она је креће напред кроз све несреће и муке.

Ако се за кога може рећи да зна зашто је живео и на шта је свој живот утрошио, то за њу. Дала нам је све што је имала, своју велику душу отварала нам је потпуно, и ми смо у њој видели један други свет, — свет лепога.

Али, снага се истрошила, и она, која је умирала на позорници толико пута, посута цвећем и поздрављена узвицима узбуђених гледалаца, подлегла је најзад стварној смрти, умрла је тихо и мирно, окружена својим најближим сродницима и пријатељима, и ожаљена од својих поштовалаца широм целога света.

Иванка Павловић

СЕЛМА ЛАГЕРЛЕФ

ПРВА ЖЕНА ОДЛИКОВАНА НОБЕЛОВОМ НАГРАДОМ.

Почетак је као неке бајке! У старом замку Нарбака, у Верланду, родила се једног дана једна девојчица, тако мала нежна, слабуњава, да су јој првих година детињства, морали, бранити да игра са својим вршњакињама. Девојчица да би се забавила, измишљала би приче. То су била лица из царства снова толико добра, да је она постала песник, а стихове је писала учећи да сриче. Њен отац, шведски официр, био је горд, сва се околина њоме одушевљавала, сјајна будућност се указивала..... Али дођоше зли дани. Стари замак морао се продати. И остављајући ту кућу, у којој су Лагерлефи кроз три столећа утицали на подизање интелектуалне културе њиховога краја, дете, поставши девојком, знало је да учутка своју лиру и да се ода својим студијама, које су после имале да је хране као наставницу.

Селма Лагерлеф није клонула пред том ново створеном ситуацијом за борбу и рад. После лицеја, она ступи у вишу школу у Штокхолму, и изађе из ње, на крају треће године, као професор у Ландекрону.

Тек тада је мислила да сме да продужи своје књижевне концепције. Имала је врло мало слободна времена, па ипак, полако, одељак за одељком се низао. Тако је послала на један књижевни конкурс, који је расписала редакција листа Idun, један део свог првог рада под именом „Fragments de la Saga de Questa Berling“ То је било 1890. Она је добила прву награду и 500 круна. Овај успех охрабрио је њен песнички дух. Захваљујући својим добрим пријатељима, од тада се могла одати извођењу својих замишљених дела. Критика је поздравила појаву награђене свеске од редакције „Idun“, али је највећи део публике остао хладан. Свеска новела „Невидљиве везе“ (Les Liens invisibles) била је топлије примљена, а 1895 год. и друго издање „Questa Berling“ било је брзо распродато. Краљ Оскар, као и принц Евген, храбрили су похвалама младог писца, коме је шведска Академија дала субвенцију, те је то учинило да Селма Лагерлеф потпуно напусти наставу.

Тада она путује у Италију, на Сицилију, Оријент и Свету Земљу. Из ове последње донела је неколико фрагмената једног ремек-дела: „Јерусалем“ реалистичку историју једне породице коју лудило еванђелско чупа из села, где јој је добро, да пропадне на путу за Палестину.

Од тада је Селма Лагерлеф знала само за триумфе. Дела су се једно за другим низала број њених обожавалаца се увећаО. Шведска јој се диви. Њена дела су се преводила на француски, немачки, енглески, португалски, руски, дански, талијански, јапански, холандески, чешки.[1] Најзад одређена јој је и Нобелова награда 1909, и увршћена је у ред највећих писаца. Зна се добро како ревносно сваки народ тражи за своје великане то највише одликовање, а зар се последњих дана победнички не креће пут Штокхолма највећи писац савремене књижевности у Француској, који је консакрирао писца „Краљице Педок“ (La Reine Pedauque). Са новцем Нобелове награде Селма Лагерлеф откупљује стари замак, који су њени претци три столећа држали.

Овде се завршава бајка, да би начинила места жени, чији је геније знао да савлада све тешкоће. Селма Лагерлеф је савршена песникиња, њена машта је неисцрпна. Она анализира људско срце, страсти, заблуде. Њена дела садрже ве-

[1] Писцу се не може замерити, што није знао да је Селма Лагерлеф доста преведена и на српски језик и врло радо читана.

лике снове са јединственим декором, описе који се не заборављају, који превазилазе лепоте Скандинавске земље, велике по својим Ураганима, својом усамљеношћу и својим белим снежним шумама.

Овај моћни разум управљао је феминистичком еволуцијом у Шведској. Тај разум верује у виши задатак жене у напредовању човечанства, он верује да је моћ јачег проживела своје време. Селма Лагерлеф мисли да је данас право, да се оба пола удруже, како би разбили старе предрасуде, и како би створили јачу подлогу љубави за заједнички живот човека и жене.

С француског **Ангелина Р. Ј. Одавића.**

СОЊА КОВАЉЕВСКА

(Наставак)

Али сад настаје опет један веома карактеристичан обрт у Сањином животу. Она је почела живети животом који је захтевао известан луксуз. Од оца је наследила незнатно имање, пошто је овај готово све оставио својој жени. Свеједно. Она има сјајну идеју у глави. Спекулације!! Валдемар, иначе лично потпуно индиферентан према сваком луксузу, дозволи да га њена жива машта загреје за ту идеју и — предузећа почеше да се нижу једно за другим.

Подизали су куће у Петрограду, купатило, оранжерију, покретали су новине, лансирали разне нове проналаске, неко време је изгледало да им све изврсно полази за руком.

1878 рађа им се прво и једино дете. Пријатељи им проричу сјајну будућност и поздрављају новорођену девојчицу као богату наследницу.

Све изгледа не може бити лепше. Али Сању гризе незадовољство, неспокојство, мори је нека стрепња. Она је пуна слутње на неку несрећу.

И збиља. Сјајно започете спекулације почеше да пропадају једна за другом. То изазва у Сањи невероватну енергију и отпорност. Тренутно заведена својом маштом употребила је своју интелигенцију и проналазачки дар на стварање личног богатства, али јој се душа није могла за дуже сродити са

једним тако површним и одвратним циљем. Гледала је без трунке једа како пропада богатство о коме је сањала. Хтела је да буде богата, јер ју је живот мамио у свим својим формама, јер је њена страсна и фантастична природа жудела за свим, хтела све да окуша. Кад је видела да не полази за руком — до ђавола! Али су друкчије стајале ствари са њеним мужем. Тај скромни човек, који никад не пожеле богатство себе ради, није могао тако лако натраг или напред. Да би ствар била још компликованија, Коваљевски долази у додир, затим и у тесне везе са једним човеком који је имао све особине једног хохштаплера. Соња необично обдарена способношћу да на први поглед прозре човека, одмах је осетила инстинктивну одвратност према тој личности не могавши да је гледа у својој кући. Преклињала је мужа да се отресе тог опасног саветодавца, да се окане трговине и спекулисања као што је она учинила, да се врати својој науци — али узалуд. — Не поможе ни то, што Валдемар у то време — 1885. би изабран за професора Палеонтологије на московском универзитету. Породица пређе у Москву, али се он не могаде отрести започетих спекулација, и ове тек сад добише сјајне и фантастичне размере.

Радило се на предузимању експлоатације петролеумских извора у унутрашњости Русије, уопште на подизању и развијању најважнијих грана руске индустрије, при чему би се зарадили милиони. Коваљевског толико занесе његов нов друг, да не хтеде ни чути своју жену. Пошто се она више није слагала са њим, престаде да јој се поверава и поче да ради на своју руку.

Али Соња није могла то поднети. Сјединивши се потпуно са својим мужем, хтела је да та веза буде у сваком погледу што интензивнија. Таква је била њена природа. Оно што је сматрала у датом моменту првенственим и најважнијим, томе је увек страсно посвећивала целу себе. Једна од веома упадљивих одлика њеног карактера несумњиво је била та, што је увек високо уздизала главно изнад споредноога и није умела да буде ситничар. Полутанство није подносила ни у чему, увек готова да жртвује целу себе само да би могла црпети из потпуног и дубоког.

Упињала се из све снаге да спасе свог мужа, да га отргне од опасности која му је претила. Њена борба и њено пожртвовање за ту ствар нису били мали. Покушавала је да

га поново заинтересује за његову науку. Студирала је геологију, с њиме заједно припремала његова предавања, гледала да му домаћи живот учини што пријатнијим, да би опет задобио своју негдашњу тихост и срећеност — узалуд, узалуд. Коваљевски као да више није био нормалан. Пренадражених нерава, он више није могао повратити своју душевну равнотежу.

Отпочеше несугласице. Онај саветодавац, човек, коме је врло много стајало до тога да ту и сувише виде виту жену отуђи од мужа, поче јој наговештавати како мужевљева ћутљивост и неприступачност имају својих других узрока, како она има разлога да буде љубоморна.

Дирнути у то осетљиво, болесно место значило је пробудити једну од најсилнијих страсти која је спавала на дну срца те иначе тако јаке жене, која је још као десетогодишње дете показивала знаке страсне љубоморе. Соња изгуби моћ критиковања, не беше способна да испита колико је истине у тој оптужби — доцније је готово сасвим веровала да је то била најодвратнија измишљотина — осећаше само силну потребу да оде, да побегне од понижења што је занемарена, осећаше страх да се због те своје страсти не упусти у недостојно шпијунисање или бедне свађе.

Даље да живи поред човека чију је љубав и поверење сматрала изгубљеним, да гледа како и даље срља у пропаст, свесна да га неможе спасти — било је немогуће. Ни са судбином није могла да се мири — то понајмање — а кад се тицало осећања била је поносна и неподмитљива исто толико, колико је иначе била блага и нежна.

Предала се томе човеку, без обзира што га у почетку није можда ни волела, потпуно, сва, са жељом да га што више веже за себе. Какав би друкчији однос између себе и свога мужа, оца свог детета, и могла пожелети једна таква жена, која је тако неизмерно чезнула за потпуним и дубоким, нарочито у осећању?

Али кад је видела да је све узалуд, да се он окреће од ње, да се други увлачи између њих, раскинула је везе љубави и нежности своје. И тако је опет остала сама.

Напустила је Русију и поново отишла да настави своје студије у иностранству и да сама, својим радом створи будућност себи и својој ћерчици.

Не дуго затим њен муж одузе себи живот. Тај даровити

научник, тај скромни и смерни човек без и једног јединог прохтева за уживањима што их богатство пружа, најзад оконча као жртва једне варалице, страховито погођен пропашћу своје породице.

Кад је за то дознала, пала је Соња у постељу.

Боловала је дуго од јаке нервне грознице. Дигла се са постеље оронула, свесна да се нешто неизлечиво увукло у цео њен живот. Презирање саме себе што је оставила мужа уместо да остане покрај њега, без обзира што би то значило осудити себе на несносну борбу, мучило је сад свом горчином неповратног, догођеног.

Та болест и душевне борбе учинише те и њена спољашност изгуби своју свежину. Она нагло остари за неколико година, јен изгуби своју чистоту, а између обрва појави се дубока бора да никад више не ишчезне.

Превела **Десанка Цветковић** **Ана Шарлота Лефлер**

ЛЕПА КЊИЖЕВНОСТ

* * *

Još sam ja mala — ne mogu da naučim gorku lekciju života — moj san me medom hrani i mlijekom — — — moje oči uprte su cilju.

Sa radosti sam spremna da nosim haljinu budale pred svjetom i da me ludom nazivaju.

Moj san kome se vraćam opkoli me i steže me sigurnost pobjede.

Tebe, o gorka lekcijo ću pobjediti, sa djetinjstvom i sa vjerom u ono što zovu da nije realno.

Ako ste srećni s tim vašim znanjem, ja bih vam vjerovala — ja vjerujem srećnima. Kako bih da pijem sa izvora koji mi kažete, kada ste sami na njemu žedni ostali.

Još sam ja mala — prigrli me čvršće o moja majko snovâ, udahni mi život zbilje kojoj se oni rugaju.

Da se igramo neću više, bojim se da nema igračaka više i da je sve ozbiljno sada, — ali daj da se vozimo na strujama misli, da srcem uronim u hladnu vodu života, da bistre kapi čudotvorne ostanu kao alemi na ruci. Da sa srcem dijelim struje i da se vozimo, o majko mora.

Još sam ja mala, još neznam gorku lekciju života.

Jesi li na kraju sa gorkostima, snago zlobe, još sam spremna da ti pružam na ustuk otrovnih struja svoje srce čudotvorno i moć bjeline.

Jesi li na kraju? Još se dižem sred svega i ne dam se, snage sam povišene i volje bistrije. U ćuda vjerujem i u smisao dobrote. Volim ljude, šta mi možeš, jesi li gotova? Jesi li na kraju?

Dora Pfanova.

КРАДЉИВАЦ

Чије сам то очи једног дана срела?
— чини ми се да су плаве биле —
а коса као од жуте свиле
спуштала се меко
преко бела чела.

Чије сам то усне спазила једног јутра?
Рујале су као капи вишње зреле.
и дрхтале лако.

Ко је то имао руке беле
рођене само да мрсе косе,
чији је то смех
био
као златног звона звон,
ко је то имао зубе беле рецкасте,
и ситне као крунице ђурђевка?
О чије, сам то очи срела плаве!

Као сто љубави и сто болова
у погледу да носе.
Ко је то имао очи што вечно просе
да би узеле саме?!

Ах, боже, боже, боже, мени је неко
украо срце.
Мени је неко украо срце.

Милица Костић

ИСИДОР

Није ни бољи ни гори, ни паметнији ни глупљи од многих других, а као многи други живи у Београду и зове се Исидор. Да су му дали да бира, он сигурно не би изабрао то име. Заиста, човек савремен и оригиналан, који помало пише модерне стихове, и који о себи има изванредно мишљење, не може да се зове Исидор.

Осим свог имена, он је сасвим задовољан самим собом. Неограничено се поштује, диви се своме ходу, гласу, изразу лица, духовитом говору. И, пошто га правни факултет не пре-

оптерећује послом, он има то ретко задовољство да једнако мисли о себи, и да сваког дана у себи открије разне душевне и друге врлине. Било би заиста штета да се све те сјајне особине изгубе у соби међу прашњавим књигама. Зато Г. Исидор проводи све време на улици; сретне ког друга, разговара о најсавременијим питањима, и снисходљиво допушта да му се свет диви.

....Г. Исидор шета по асфалту. И мора му се признати: нико нема тако савршен укус у одевању, нико не пуши тако немарљиво-елегантно, нико не кија тако изразито. Али, ма да има пуно разлога да буде задовољан самим собом, лице му је тужно згрчено, очи избуљене у неком горком размишљању. И ви, ако сте — као што претпостављам — мека срца, видећи га тако тужног, запитаћете са саучешћем:

„Како стоји са здрављем, г. Исидоре?“.

Варате се; Г. Исидор није болестан. Он је јутрос појео све што су му стрпали на тањир, Не, он није болестан. А има бледо, сањалачко лице, нежне очи као неврастеничан сам, што пати за цело човечанство, што савесно болује од оног општег и суморног „veltschmerz“-а, од кога пате сви размажени млади људи који мисле да су врло, врло гениални, и врло, врло несрећни.

Г. Исидор је несрећан зато што осећа да је позван за велике ствари, — а живот је тако безбојан, тако страховито осигуран и досадан. Осећа да је Оњегин, — а има тату пенсионера, који се не устручује да му каже: „Исидоре, душо, донеси ми папуче“, — а има маму која не признаје младе песнике и говори о модерној књижевности као о каквој заразној болести. Само, као свака мајка, она се диви своме сину, који је (међу нама буди речено) ипак диван дечко. И она с великим поуздањем говори: „Све ће то проћи“.

Да ли? Срећом, Господин син је врло убеђен у своје способности, и не сумња да ће се потомство дивити његовим стиховима. Живимо у незгодном времену, јел'те? Стара генерација не може се оцепити од разних конвенција и предрасуда — не може схватити младе. Младима је потребна светлост, сунце, а стари бојажљиво заклањају очи рукама и жмиркају. Ту светлост и то сунце доносе нам Г. Исидор и његови другови. Сваки од њих је убеђен да оно што он мисли, нико није пре њега мислио, да оно што осећа, нико не може ра-

зумети. И, пошто има сасвим нова узбуђења, непозната другим људима, треба му, да их изрази, нових знакова, нов речник. По својој ћуди мења значај речи, измишља нове, презире правопис, титра се реченичним деловима, меће интерпункцију под ударцем емоције, сасвим наопако. Што неразумљивије, то боље. Ко је гениј као ми, разумеће нас; ко не разуме, простак је, презиремо га. И Г. Исидора пријатно заголица кад помисли да му се другови помало диве, и да му је једна дама („Ах, за мене је све прошло!“) казала: „Ја поштујем ваш таленат“.

Но, будите уверени, Г. Исидоре: колико се ви поштујете, не поштује вас нико.

Г. Исидор свирепо пати од прозаичности живота. Хтео би да живи у мутној и језивој Strindberg-атмосфери, а код куће је све тако просто, јасно, једнолико. Тата и мама страшно су недорасли ситуацији, не могу разумети да се човек интересује за што друго него за политику, цену намирница и жуљеве.

И Г. Исидор доноси тати папуче, иде с мамом у посете са мученичким осмехом непризнатог генија.

Те посете мама је оценила за врло корисне по здравље и васпитање Г. Исидора: „Нека се дете навикне да се креће у друштву“ И нада се да ће се син излечити. Г. Исидор пак допушта да га вуку и показују по салонима само у крајњој потреби, и једина му је сатисфакција да забезекне онога с ким говори. А кад је погледао све особе које су скупљене у соби, и уверио се да не вреди с њима говорити — Г. Исидор иде у угао и немарљиво, у сањалачкој пози изученој пред огледалом, наслони се на клавир. У соби се говори, смеје, једе, пуши. Али Г. Исидор је одвојен од те људске ларме. Лице му је блеђе но икад, а поглед му се шета од чирака до маминог расцветаног шешира. А тај поглед ево шта говори:

„Ја сам млад, леп, ја сам меланхоличан и отмен. Дивите ми се: ја сам врло интересантан. Имам шешир alla Machiavelli а осмех као Вучон. Осмехујем се, али у исто време ми се плаче. Ја имам врло компликовану психологију.

Та дивите ми се, до ђавола!“

Стана Кошанин.

ВАРКА

Воз се спремао за полазак, дан био мрачан, небо облачно. У један купе уђоше Он и Она, измијенивши неколико досадних, уобичајених реченица. Он је изгледао зловољан, можда и срдит; Она је била озбиљна, можда и тужна. Он се задржао на ходнику, а Она сјела крај прозора; своје бијеле као од воска руке спустила је у крило, загледала се у једну тачку и ћутала.

Воз је стајао још једнако, он улазио каткада, рекао коју ријеч, и нестајало га опет. „Чекам неке другове, рекао је, па морам погледати да ме не би узалуд тражили — немојте помислити да чекам какву даму“. — „Па зашто не? то би и било лијепо, треба само да машете дуго марамицом“, узвраћала је она с осмјехом, али се видело да то што говори није оно што би хтјела да рекне. А ни он као да није мислио на оно што говори; говорили су тек да се нешто рекне, тек колико се мора.

Били су познаници и десило се да путују заједно; нису се познавали одавно. Једно у другом слутило је лијепу душу. Они су осјећали да се додирају та два унутрашња свијета, да у њима има нечег заједничког: вјечита чежња за нечим великим и свијетлим, и сазнање да тога нема — или су слабе наше очи да га виде!

Он је био премјештен и путовао је на своје ново мјесто. Измијенили су му тим читав живот, одвојили га од његових, и он је био мрачан и зловољан — најприје долази срдба, па онда бол.

Ушао је и он у купе, воз се кренуо, а суморни дан се примицао крају. Свако је било заокупљено својим мислима, па ипак су разговарали. Два су низа мисли пролазила њиховим главама.

Послије се чинило да он ипак говори више о оном на што мисли. Његове кратке реченице из којих је избијала срдба, огорчење, па и нешто бола, можда и нису биле управљене Њој. Он је говорио о оном што га је мучило, о чем би мислио да је био сам. Можда је осјећао олакшање у томе, а ваљда је налазио да пред Њом може да говори.

У возу није било освјетлења, дневна се свјетлост угасила; на облачном небу нигдје звијезде: остали су у мраку. Безброј

варница од локомотиве расипало се у мрак, као свјетлаци у ивањској ноћи, само што их је било више; ништа се видјело није, ништа се чуло није, сем њих у купеу није било никога. И као што неста свих предмета у тами, као што ишчезоше у њој и њихова лица, тако нестајаше полако и Његовог огорчења; ишчезло је у ноћи, да га нешто друго замијени у души Његовој.

Помрчина није трајала дуго; мало по мало и поста свијетло. Бијела свјетлост просула се, и они су распознавали предмете око себе; хладна бијела свјетлост мјесечева, ноћ без звијезде, а мјесец заклоњен. „Збиља, како је то чудно, рече Она, не волим мјесеца а волим мјесечину.“

И под овом блиједом свјетлошћу све се измијени. Ишчезле су оштре црте предмета; досадна равница, кроз коју је воз пролазио, измијени се, оживи, чудна поста и тајанствена; гола дрвета поред пруге добише чудне облике; то је био други крај, други свијет. Ноћ је чаробном палицом дирнула свијет, створила чудо и љепоту, да свака душа прими од ње дио, да даде и она свој дио и тако створи нешто за себе. Сви они којима су дани мрачни и тешки, којима је терет пао на душу, нека је отворе у ноћи, у свијетлој ноћи; и тамо у нејасним сјенама у даљини наћи ће оно за чим чезну: у једној истој сјенци гледају хиљаду различитих ствари хиљаду разних очију.

И та је блиједа свјетлост ушла и унутра, освијетлила и Њу и Њега, ушла у душе њихове, и оне су се пред њом отвориле. Све се видјело јасно као на дану, а ипак је све било друкчије; чудна бијела свјетлост, свјетлост без топлине, није била свјетлост сунца, није била ни свјетлост облачног дана.

И као што се измијени досадна равница и поста чудна и тајанствена, и као што се мутна по пољима разливена вода претвори у сребро, промијенише се и они. Њене и тако бијеле руке постадоше још бјеље и одудараху од њене тамне хаљине; црте лице посташе нејасније и чудније, а његове велике тамне очи још дубље и болније; бол замијени огорчење у њима.

Говорили су тише, гласови постадоше дубљи и пунији, топлији и складнији. И они су говорили дуго и искрено, готово нису познавали једно друго, јер то више није било оно двоје људи што уђоше у воз за дана. Како су само лијепо говорили, како су ријечи једнога налазиле одзива у души другога, а ипак је свако од њих говорило за себе. Говорили

су онако као што би говорили увјек да није оне мисли: шта ће рећи други? они што слушају. Сада те мисли није било и они су говорили отворено, они су управо допуштали да се покаже бар мален дио оног што је у човјеку најљепше. Лијепа бијела свјетлост што је на све ставила своје чари, очарала је и њих; они су гледали једно у другом ново, друкчије биће него можда који сат раније. Говорили су тим више што су знали да ће све то потрајати врло кратко, а у души је толико блага дубоко скривено, тако дубоко да често ни сами не знамо за њега.

А пут се њихов примицао крају; њима је било све то љепше. Говорили су све топлије и искреније, али не можда зато што су тако хтјели; има душа које се тешко отварају другом, али кад се отворе оне дају из себе све оно што се скупљало дуго и дуго, и што је морало једном да избије. Говорили су свако за себе и радовали се што имају једно у другом слушаоца, па још слушаоца који ће разумјети; обоје су то осјећали, и било им је тако лијепо. И у часу код је требало да се растану, они су осјећали да нису они од синоћ; спознали су да осјећају нешто блиско и пријатељско једно према другом. Нису осјећали жалости тога часа, у њиховим душама је остало нешто радосно, ведро и лијепо; они су желили да то потраје. Пружили су једно другом руку сасвим друкчије него јуче, нестало је сваке укочености. Нису то више били господин и госпођица с разним друштвеним обзирима и уобичајеним љубазностима; то су била два човјека, два бића, двије душе које су осећале да су блиске једна другој, које су дале једна другој дио оног што је најљепше у њима.

Он ју запита: куд може да јој пише. Искрено, како иначе не би, рекла му је Она: „Ја ћу се радовати, много радовати, ако за вас чујем и послије“. „Па пишите, настављао је Он, али много и о свему, не онако тек коју ријеч“. „Колико ви мени, толико ја вама“ рекла је и насмијала се; али Она је разумјела што је Он хтио да рекне. Он је мислио да њихова писма треба да буду као и њихов разговор ноћас, а не као уобичајени разговори, као и њихов кад су у воз ушли, јер онда: нашто ће му? Зато је и Она додала одмах: „Не, то сам рекла само тако; увјек сам се држала онога што је у самом човјеку, и што му говори: шта, гдје, како и колико треба да учини“. „Да, имате право, рекао је тихо, оно што је у самом човјеку“.

Дани су пролазили, Он се није јављао; није ни Она. Зар је лаж било све што су говорили? Он није одржао ријечи, није се јавио, Она га није питала: зашто ћути? Зар није остало ничег од оног у души њиховој? — Ако је оно била истина, онда је лаж њихово ћутање; зашто се праве да су заборавили оне часове, или су их заборавили доиста? Па ипак, ипак, они онда лагали нису.

Кад су се растали, кад је свануло и пред свјетлошћу суморног дана ишчезла она чудна бијела свјетлост, нестало је блиставог сребра по ливадама и остала мутна вода; чудна дрвета била су тако близу, гране им голе, биједне; све је било друкчије, па тко зна што се огледало и у његовим тамним очима, и што је ушло у њезину душу. Можда им се чинило да су снивали све оно, — можда је оно био сан, а можда су сан ови дани, и можда једино у онаквим часовима налазимо себе. Које је право наше „ја“? Да ли ово кад пред људима стежемо душу као у окове и кад велимо да смо свјесни оног што чинимо, и да то чинимо по нашој вољи, или у оним часовима кад останемо сами са собом, продиремо у основу свог бића и једва познајемо себе? Тко ће то знати!

Они нису лагали оног часа кад су рекли да ће писати; они су осјећали тако и ако писали нису. Али кад су угледали мутну воду мјесто сребра, и видјели да је све оно чудно и лијепо ишчезло као чаробна варка, можда је сумња ушла у душе њихове и говорила: „Варка је било и све оно“. Дан је ушао и у њихове душе, на златној сунчевој свјетлости заборавили су блиједу свјетлост мјесечеву — они више нису били они од прије.

12 јануара 1920. Јованка Хрвећанин.

ЈЕДНА ЗА МНОГЕ

10 Новембар

Вучем се кроз сате и дане као уморна теглећа животиња. Све што ми пре беше радост, постало ми је најдубљом тугом. Свака реч о мојој будућој кући плаши ме. Георгове нежности су ми гадне. Увек морам да помислим да је пре мене грлио друге — уличне женске и браколомне жене...

Неки пут ми причињава бол кад његове очи почивају на мени. Тада ми је као да ме његови погледи разголићавају.

Дух незнања као да је од њега отишао.

Он сад зна да међу нама стоји авет његовог прошлог живота. Он хоће да га савлада добротом и љубављу и одношћу свога живота — вели он....

Неки пут изненада јавља се у мени нешто светло и нежно. И ја мислим како ћу бити добра кад он дође, како ћу га обвити својом љубављу — и сваки суморан дах одагнати пољупцем са његова чела.... Али тада јурне силно сећање у моју свест.... И мени је као да нешто за крај морам смислити, нешто страховито, ужасно. нешто као лавина. — — — —

15 Новембар.

Нисам хтела слепо да судим о стварима које не разумем. Осећање је неправично без вере разума.

Затим сам прочитала неколико дела о сексуалном животу човека. Озбиљне, стварне, научне књиге које својим хладним, сувим изразима све моје сањаријама створене идеалне слике оголише...

Голе истине годиле су моме расположењу обесвећивања. Оне су разрушиле моје последње илузије. Али нису могле да поколебају моје уверење у могућност чистоте код човека.

Тамо су сувим стварним изразима описане опасности, болести и породи ванбрачног љубавног живота, прљавштина и невоља оних несрећних бића, која из дана у дан због тога пропадају телесно и духовно.

Тамо су описане могућности и услови једног здравог живота, чисти брак у младим годинама као прва подлога снажног будућег нараштаја. Око овог строгог становишта физиолога који етички моменат не узимају никако у обзир, води пут мога осећања.

Мени је непојмљиво како један виши човек може да се из нижих, сексуалних напона спусти у ту парфимирану бару... како он своју чистоту може да оскрвни обичним, бешчасним односом пуним покварености, без духовне везе... како он може поћи у сусрет својој невиној жени носећи терет овакве прошлости!

Је ли доиста сексуална част човека друга него ли жене?

Није ли потреба сексуалног задовољавања у најранијим годинама добро скована лаж? Или велика заблуда лекара? Може ли чистота донети тако ужасне болести које разоравају живот и срећу као сексуално прљање....? И зар то није ва-

пијући грех, ако би у опште била оправдана страховања, да се цео женски род душевно и физички у мукама упропасти.

Човек баца кривицу због ових односа на тешкоће за живот и на борбу за егзистенцију, која расте из дана у дан и која човеку омогућава брак тек у доцнијим годинама. — Па ипак, ако бисмо сваки случај из одређене близине испитивали, дознали бисмо да баш имућни и најбогатији људи из понора разузданог живота пењу се до богаљастог брака — а често најсиромашнији се злопате и штеде да би уживали срећу младога брака.

Најдубљи узрок ових стања противних напредовању културе лежи у моралном мерилу данашњег доба.

Човек тражи од своје изабране не само чистоту него и неупрљан глас. С правом! А жена мора да дели свога мужа са уличним девојкама? Она мора да сноси болове материнства са ужасном свешћу да је отац њене деце расуо своју младићску снагу у плаћеним загрљајима — не плашећи се од прљавштине, од гнусних болести, бацио своју чистоту у обичној животињској пожуди. Отац њене деце — велим ја.

И жена треба да поштује оваквога мужа. Треба да му радосна срца приноси жртве свакога дана, свакога сата.... Треба да му посвети своју личност?

Да, је ли могућно да неће једно невино, потпуно биће са неупрљаним осећањима, грозећи се, устукнути пред овим понором од гнусобе? И може ли жена потпуно ценити светињу брака, а да не наруши верност ни једном помишљу, кад она зна да је њен муж, можда пре кратког времена.... прекршио брак са женом свога школског друга?...

А устају жене и захтевају иста права у држави и животу, исте законе, исте позиве. Оне исте жене чији је највиши, најплеменитији позив љубав, које једино у браку могу наћи свој позив, своју срећу.

А ретко се буди потреба за истим моралним правима, потреба за укидањем досадањег двојаког морала.

То називају слободном љубављу. Аветиња чији цртеж нико не може снажно држати. — — —

Чист истинити брак једина је могућност за слободу љубав, па био он друштвом санкционисан или не.

Жена која се предаје нељубљеном мужу не стоји морално више него ли улична женска која од тога живи.

И не проституише ли се човек који проводи разуздан живот исто тако као и ова?

Прљавштина не лежи у телу него у души. Мисли и осећања су нечисти. Појам о чистоти изгубио се. Морално осећање је смрвљено.

Али зато ми, девојке, треба да имамо право да захтевамо од човека кога смо изабрале исту чистоту, исти неупрљани чулни живот, који он као строги судија захтева од нас!

Не треба да се задовољимо остатком који нам је од осталих преостао! — — —

Ми не морамо да осећамо његово морално ништавило.

Тада би било и више среће, више љубави, више здравља и више животне радости.

Говорим ово сасвим непристрасно, независно од своје рођене судбине. Човек рани дрво да би добио смолу. Из таквих рана капљу моје мисли. Шта ја трпим, то се не може речима исказати.... —

18 новембар.

Георг иде поред мене корак по корак са истом љубазношћу и добротом. Али ја му не могу дати више ништа. Супротно њему ја сам била без страсти, уморна и безбојна.

Он осећа инстинктивно очајање које у мени рије, а не може да га умањи.

„Вера, рече ми јуче, кад бих могао да учиним да се моја прошлост није десила, дао бих све срећне дане свога живота.“

Укоченим очима гледала сам у земљу и не помогох му ни једном речју.

То су само фразе — помислила сам у себи. — А он продужи даље:

„Вера, веруј ми. Нас упропашћава друштво, које не само да трпи скривени порок него га и потпомаже, које негује легла свих болести, које то ничим не ограничава. Веруј ми, Вера! Ми не знамо шта радимо. Ми ступамо у блато у првом незнању младости. Ми живимо животом тренутка — — — — много је бедног и жалосног искуства у овом животу мушкарца...“

„Шта вреди све кајање кад се човек упрљао?“ рекох ја, хладно, немилостиво. Нисам могла да нађем ни делић сажаљена.

У Георговим очима било је нешто као очајно осећање страха.

„Вера, рече он, човек се може опет очистити, осветлити у зрацима велике праве љубави! Живот пун пожртвовања може ублажити прошлост. Немој рећи не! Вера! Не реци не!“

Било је тако много молећивог, жалосног страха у његовом гласу. Ја једва приметно слегох раменима. Можда он има право! Нећу да спорим. — — — —

20 новембар.

Седела сам на клупи у градском парку до мрака. Било је мирно, ни живе душе око мене. Дубока тешка тишина обузела је позну природу и нека болесна умирућа збиља. Суво лишће падало је управно на земљу као мртве тице. Уморно неутешно јесење расположење хармонирало је добро са мојом окрњеном, исцепаном душом. Ноћ се разастирала небом лагано, лагано, готово за нежношћу обухватала је она умирући дан,грлила га, умотавала га. Благ, нежан сутон се крунио кроз ваздух. Оголело дрвеће имало је смртно жалосни израз. Дубоке, сиве сенке лепршале су се по белим путевима... Ја сам мислила и мислила. Моје мисли су се убадале у мој мозак као танке усијане иглице. Узалуд сам покушавала да мислим о нечем туђем, равнодушном... о нечем мирном, добром... о нечем што ублажава као миловање друге хладне руке.

М је мисли се држе непопустљиво чврсто једног.

У мени бесни оркан који све разрива. Узалуд присиљавам своја осећања под власт воље.

Неспособна сам за одлучивање. А једино би ме оно могло спасти из хаоса ове душевне борбе...

Ја лутам од једног тренутка до другог неспособна да дам облик својој будућности.

Јуче сам рекла Георгу: „Би ли се ти могао оженити једном уличном женском?“

Он ме погледа уплашено и изненађено и сасвим лагано одрече главом. Ја сам ћутала.

У себи сам мислила: Сви ови људи нису бољи од уличних женских.

Он је морао да осети моје мисли, јер се изненада скруши као под ударцем.

Преводи с немачког Нада Јовановић. Vera

ПОЗОРИШНИ ПРЕГЛЕД

ПРОСЛАВА Г-ЂЕ ДРАГЕ СПАСИЋ[1]

Кад сам био студент у Бечу, једног дана позове ме колега Лајевић, Словенац, сада судија и композитор у Љубљани, да у ликовној академији посетимо једног његовог земљака, студента вајарства, који има неки нарочити рад. Ја пристанем и ми одемо. Репић, тако се звао тај вајар Словенац, добио је од свога професора задатак да у блату изради композицију, која ће представљати живот и време. Живот је наравно представљен лепом младом девојком, а време једним старцем крупнога тела, дуге браде и косе. Моменат представља замах у коме је старац обухватио у своје наручје младу девојку и понео је. Репић нам је поред дефинитивног рада показао и претходне скице. На њима је време — старац — био много више намргођен, а замах је био много снажнији и дивљији. Професору се те прве концепције нису свиђале, налазећи да време и ако лети и носи животе, ипак није тако свирепо, јер просечао живот ипак има свој довољно дуг ток, То што је Репић био скицирао представљало је по готову живот као један тренутак. Зато је Репић ту грубост, брзину, свирепост времена, по жељи професоровој морао да ублажи. И ми смо се тада, у младим годинама, сложили у томе, да је професор имао прово. И по идеји и по изради, мени се та вајарска композиција јако допала, јер је представљала једну истину, имала поетску снагу, и остала ми је и данас свежа у свести.

Али, када вам данас са овога места хоћу да говорим о двадесетпетогодишњем уметничком раду г-ђе Драге Спасић, и када се сетим године њеног првог ступања на позорницу, онда ми изгледа, да Репићев професор није имао право, да

[1] Говор у Народном Позоришту.

је можда био још млад човек и није осетио сву трагедију краткоће човечијег живота, који заиста представља само један тренутак у односу према вечности. Па ипак су уметници ту трагедију, и велику истину: „ars longa, vita brevis“ најдубље осетили. С тога бих ја данас одмах стао уз Репићеве скице, а не уз његовог професора, јер осећам да време лети и носи страховитом, муњевитом брзином.

Мени су веома свеже успомене првог ступња на београдску позорницу г-ђе Спасић. То је било године 1896, оне исте, када сам и ја као студент права, ето овде, у овом истом оркестарском простору свирао под Јенком и Малатом. Од тада до данас, време је пролетело, године прохујале, и остале успомене. Тако, ја и данас јасно видим слику тадашњег оркестарског простора, на овом истом месту, само са другом оградом и гасним лампама, које смо палили палидрвцем. Сећам се појединих чланова оркестра, а било нас је свега 15. Ја, једини Србин међу њима, био сам као бела врана. Већина од њих данас су покојни, а сви су били интересантни типови, и звали су се и званично и приватно музиканти. Данас се сви зову музичари, чак и војни. Данас нема више ни музиканата, ни бандиста. Данас нема више ни Прахтхајзера ни Спалинке, првог и другог кларинетисте из тадашњег позоришног оркестра, са седом косом и брадом, и наочарима на носу, који су свирали у жуте кларинете од шимшировог дрвета, и после сваке грешке дували у клапне од кларинета, тобоже да истерају воду, која је крива за грешку. Нема ни мршавог и нервозног хорнисте Копецког, који је сваки трећи тон дувао нечисто и киксирао. Ни старог признатог контрабасисте Маршинека. Ни првог виолинисте Кречмана, који је све свирао скачућим гудалом. Па онда челисте Матоша, доцније београдског и загребачког новинара, који није трпео никакве примедбе, ни од Јенка, ни од Малате, чак кад и на представу не дође због тога што је чело продао или заложио, и т. д.

Са тим оркестром од 15 људи извођен је ондашњи цео музички репертоар Народног Позоришта, између осталога: „Јованчини сватови“, „У бунару“, све Јенкове композиције, Маринковићеве „Суђаје“, „Мамзел Нитуш“, увертире: „Веселе жене виндзорске“, „Кориолан“, „Фиделио“, „Розамунда“, и т.д. Критика је као и данас хвалила и кудила. Публика је са истим одушевљењем долазила у Позориште као и данас, кад год се у позоришту певало.

Ето то је у главном била позоришна музичка атмосфера, када се, 1896. г. појавила г-ђа Спасић. Рођена у Ваљеву, од родитеља сељака, она се школује, свршава у Београду учитељску школу и постаје учитељица основне школе у Тамнићу, у Крајинском округу. Затим напушта учитељски позив, да се једног дана јави управи Народног Позоришта. По тадањем правилу и реду, сваки млад глумац и глумица, морали су да певају у хору, што је сваком глумцу врло корисно и с тога потпуно и оправдано. Зато и г-ђа Спасић буде упућена Јенку на пробу гласа и слуха, и буде одмах примљена. Несумњиво да је она дошла у Позориште са ванредно добрим гласом, какав се код нас ретко налази, а тако исто и са великом дозом музикалности од природе. Данас би свака позоришна управа такав орган, са обзиром на оперу, одмах упутила на школовање, а затим искористила за оперски репертоар. Капелник Малата је запазио да г-ђа Спасић издваја од осталих у хору, и одмах почиње да јој даје мање соло партије. Тако она одмах по ступању у Позориште, пева његову композицију за комад „Мачем“ од Жана Ришпена, затим соло партију у водвиљу „Тата-Томо“, чију је премијеру Малата спремио, затим „Сти овића“ у „Сељ ку милионару“, „Зулејку“ у „Краљевићу Марку и Арапину“, и „Илонку“, у „Лонежи“. Како је, музика у Нар. Позоришту у то време негована у малом обиму а београдско је позориште имало своју певачицу првакињу чије су глумачке спосообности знатно стајале изнад почетнице Спасић, то није било ни изгледа ни могуће, да г-ђа Спасић дође до нарочитог свог репертоара. А она је желела да пева, што више да пева. С тога она у јесен 1896. г. напушта београдску позорницу и одлази на новосадску. Ну ни у Новом Саду нису ствари друкчије стајале. И новосадска је трупа у то време, исто тако као и београдска, била патријархална, као међусобна родбина, породица, чији су чланови у погледу репертоара имали извесне стечене заслуге, које им се нису могле оспорити, и права, која им се нису могла крњити ради почетника, ма и талентованих, али без репертоара, без бинске рутине, без уметничке репутације и код трупе и код публике. Али г-ђа Спасићка својим гласом и певачким талентом у Новом Саду ипак успева. Ангажована 1897. год. за редовног члана новосадског позоришта, она за кратко време својим радом успева да заузме место првакиње у певачком

репертоару тога позоришта. Она пева у „Врачари“, „Пани циганки“, „Царевом гласнику“, „Мајчином благослову“, „Јованчиним сватовима“, „Лепој Галатеи“, „Крајишкињи“, „Задужбини“, „Риђокоси“, „Сеоском лоли“, „Распикући“ и т. д. Од 1899. год. певачки репертоар новосадског позоришта проширује се на оперу и оперету, и она пева у „Женидби при фењерима“, „Мамзел Нитушу“, „Стрелцу вилењаку“ „Слепом мишу“, „Виларовим драгонима“ и т. д. Год. 1907. гостује у београдском позоришту у „Слепом мишу“ и „Риђокоси“, а 1908. г. буде ангажована за члана београдског позоришта, у коме је и почела своју певачко-глумачку каријеру. У тој сезони пева у операма: „У Бунару“, „Ксенији“, „Кавалерији рустикани“, „Пајацима“ и „Проданој невести“.

Друге половине 1908. г. буде укинута опера у Београду и г-ђа Спасићка остане да пева у народним и страним комадима с певањем. Одмах по доношењу позоришног закона 1911. год., у коме се предвиђа увођење опере у Нар. Позориште, г-ђа Спасић одлази у Беч, ради певачких студија. По повратку из Беча 1912. г. поново се уводи опера у Нар. Позориште, и она пева у: „Трубадуру“, „Фрајшицу“, „Ђамиле“, „Вертеру“, „Тоски“ и т. д. Наступају ратови, и у њима наша опера губи седам година.

Познато је да од прилика и средине зависи и умно и уметничко развиће појединаца у њој, па ма они од природе имали и генијалних способности. За свако физичко и интелектуално развиће потребна је погодна средина, — поднебље. Зар би на пример Вук Караџић постао то што је био, да није 1813 г. избегао у Беч и дошао у додир са Копитарем, који је његовог ђенија оплодио? Зар је мало генија у нашем народу пропало и пропада, идући за воловима и козама? Пуно ствари у животу зависе од прилика и случаја, често од једног јединог. А то је оно што се зове, имати или немати срећу. За Г-ђу Спасић не може се рећи, да је имала среће да свој певачки таленат и орган развије и уздигне на ону уметничку висину, на коју би се он, по својим природним диспозицијама без сваке сумње уздигао. Узроци томе нису ни најмање лежали у њеном таленту, нити у њеном сонорном и великог обима органу, већ у општој, а нарочито музичкој култури средине, у којој се тај таленат и орган појавио. Он у тој средини, мерен апсолутном мером, није могао да се

изради и развије у европском смислу. Да се г-ђа Спасићка родила у великом свету, њене природне способности биле би не само одмах запажене, већ сасвим друкчије прихваћене и школоване. Она би се у том великом свету несумњиво истакла као угледна оперско-драмска певачица. Овако, у нашој средини, она постаје певачица првакиња наше средине. Све до 1911. г. пева као природна певачица. Она је једанаест година примадона Новосадског Позоришта, љубимац публике, у свима оним војвођанским местима, у којима је новосадска група играла. Од 1908 она постаје првакиња београдског позоришта. Она је најистакнутији члан при оснивању београдске опере, у којој са великом љубављу, преданошћу и успехом пева „Марженку", „Сантуцу", „Неду" и т. д. Улазећи све више у оперски репертоар, она осећа да за певање те озбиљне музике нису довољни само орган, музикалност и темперамент, већ да ваља знати и извесне певачке мајсторије, које се морају изучити као и сваки други занат. С тога одлази у Беч на једногодишњу певачку студију код проф. Форстена, како би своме задатку могла што савесније да одговори. А када се 1912 г. вратила у Београд, онда почиње циклус ратова, и „док су топови грмели, музе су ћутале".

Ако све те године проведене и у Новом Саду и у Београду и ратне саберемо, њихов збир је већи од 25. То је време пролетело муњевитом брзином, оно јури, носи. А када једна певачица пева на позорници 25 година без прекида, онда је она у погледу времена и трајања гласа дала пуну меру. Изузеци у томе погледу су веома ретки.

За тих 25 година наше музичке прилике и музичка средина знатно се изменила. На то су утицале у првом реду музичке школе, које су у том времену поглавито подигле укус публике, дале релативно врло мали број професионалних музичара и по готову ни једног певача или певачицу нашем Позоришту. А одмах после ратова појављује се најезда руских певача, са школованом певачком културом, који су омогућили неговање опере на широј основи, а у исто време домаће снаге, и старије и млађе, ставили у засенак. Ето примера за један случај у животу народа, који је моћан да преокрене стање ствари у читавој једној културној средини.

Када је 1896—1897 сезоне бечка опера имала дефицит од 300.000 фор. који је, наравно, дворска каса попунила, мене

је страшно заболела наша миверија. Помислио сам на наше Позориште, које је тада имало само 4000 дин. годишње државне помоћи и свега 15 свирача у своме оркестру. Али време лети, руши и ствара. И само зато што зуб времена не мирује, ми већ данас имамо оперу са 43 члана у оркестру.

Да ли ће наша оперска импортирана култура ухватити дубљег корена, да ли ће се она пренети и у колико оплодити и нашу расу у томе правцу, или ће оставити трага само на површини, то је питање, које ће решити време, а о коме данас и на овом месту не може бити говора.

Али зато је потребно да данас утврдимо у каквом односу стоји двадесетпетогодишњи рад наше слављенице, према тако великој промени музичких прилика у опште и у Народном Позоришту. Он се у главноме може поделити у два дела: на певање националног репертоара и страног. Већ самим својим особинама и тим што је г-ђа Спасић Српкиња, одарена певачица, сопранискиња, упућена је на певање националног репертоара било уметничког („Задужбина“, „Врачара“, „Суђаје“, и т. д.) било са чистим народним песмама, као „Ђидо“, „Наши сељани“, „Коштана“ и т. д, Сем тих особина, г-ђа Спасић има за певање народних песама и ту лепу и ретку особину, што савршено влада маниром за певање наше народне песме, у чему често не могу да се снађу иначе врло добри певачи. А како је при певању народних песама важан начин музичког израза, хоћу да наведем само толико, да се на пр. талијанска народна песма, француска, париска, бечка и т. д. свака пева по нарочитом маниру, који их чини карактеристичним и интересантним. То исто важи и за српску народну песму, коју је г-ђа Спасић увек умела да осети и да у правом и пуном њеном изразу. Колико је пак њен певачки таленат био велики, доказ је то, што се она у току времена, тако рећи аутодидактички усавршава, и са општим музичким прогресом у нас корача и прелази из скученог националног и страног репертоара у оперски, који пева са успехом, благодарећи поглавито своме органу и музичком дару.

Она је у своме двадесетпетогодишњем раду била неуморан пионир своје уметности. И само с тога што је увек тежила за вишом, за правом уметношћу, она је била у стању и имала у себи довољно снаге, када се дошло на прелом између комада с певањем и опере, да се стави као вођа на чело трупе и с успехом пређе на ову другу страну, на оперски репертоар.

Прва примадона београдске опере била је Српкиња Драга Спасић, и то не може нико више изменити, та слава припада искључиво њој. Она је своју дужност за двадесет и пет година рада савесно испунила. На млађима свет остаје.

Данас, на дан прославе њене двадесетпетогодишњице, дозволите ми да јој у име наше музичке културе кажем : хвала јој, слава јој, и живела!

П. Ј. Крстић

ДРУШТВА И УСТАНОВЕ

ИЗВЕШТАЈ О РАДУ ЂАЧКОГ УДРУЖЕЊА „САВСКЕ ПЧЕЛИЦЕ“

Удружење је основано у женској основној школи на Сави 15-II 1921 год., од ученица I, II, II и IV разреда. У овој школи је удружено 200 ученица — редовних чланица. Утемељача има 17, са улогом од 100 дин. и добротвора 2, са улогом од 100 дин., и добротвора 2, са улогом од по 200 дин.

Председница је Радмила Ч. Марјановићева, уч. IV. разреда, а организатор „Пчелица“ је Г-ђа Јела Ивановићка, учитељица.

Друштвену управу чине: ученице старијих разреда, наставнице ове школе и мајке ученица, њих 19 на броју.

Друштвену управу потпомаже у извођењу програма и радни одбор, који је склопљен од ученица и госпођа — мајки дечјих.

Програм друштвеног рада је:

1) да се васпостави духовна веза између другарица — ученица основне школе из целе Краљевине ради спровођења духовног народног јединства, а у циљу подизања националног духа код деце, да би се васпитале будуће добре грађанке, које ће волети своју Домовину и радити за њен напредак.

2) да од најранијег доба привикава децу раду, реду, штедњи и скромности.

3) да потпомажу сиромашне и неослобођене другарице.

Циљ и средства друштва изложени су у правилима, као и програм рада.

Све послове дружинске обављају саме ученице под надзором својих наставница, као: председничку, потпредседничку, секретарску и благајничку дужност.

Од штедње своје и прилога родитеља образовале су читаоницу и књижницу од 250 књига из дечије књижевности.

Потпомогле су рад многих хуманих удружења, као: приложиле за пострадале у Битољу 200 дин.; за споменик „Не-

знаном Јунаку“ 100 дин.; за Дом Добровољаца 200 дин.; уписале Државни зајам у суми од 500 дин. Скупиле прилоге: за цркву Ружицу, Дечју болницу, за децу у Задру, послале за споменик Вуку Караџићу. За браћу и сестре у Кадрифалку 100 дин. Одбору Кнегиње Љубице за школу у Штимљу на Косову 250 дин. Примају све дечије листове.

Чланови су „Женског Савеза“ са улогом од 200 дин.; „Подмлатка Црвеног Крста“ са улогом од 166 дин., Трезвене Младежи; Добротвор су фонда Учитељске сирочади са улогом од 150 дин. Добротвор фонда Сиромашних Ученика четврте гимназије, са улогом од 100 дин.

Образовале су фонд за екскурзију, у суми од 36.28) д. Уштеђевине у прошлој год. имале су 322 88 д., а прилога из прошле године претекло им је у суми 281.24 дин. у готовини и једна обвезница држ. зајма од 100 дин.

Сав тај новац у суми од 4.233.92 дин. налази се код Учитељске Банке. А обвезница 7% држ. зајма у суми од 60) дин. налази се код благајнице дружинске.

У овој години уштеђевине има ово удружење 238 дин. која се сума налази код благајнице Љубице Борисављевићеве, уч. IV разреда.

Удружење је дочекало: своје другарице из Дубровника и с њима заједно провеле 10 дана ускршњег распуста, за које време су све биле гости родитеља „Пчелица“ — школе са Саве и Саборне Цркве.

Затим су дочекале децу — Хрвате и Хрватице из Вировитичке Жупаније, Срема и Бачке.

При крају године „Пчелице“ су вратиле посету Дубровнику, Цавтату, Ђакову, Осеку и Земуну.

Овом приликом су „Пчелице“ виделе и плаво Јадранско море, које су тако жељно очекивале дуги низ година да буде слободно и наше.

Послале су по 20 пари ципела добивених из „Заштите Младежи“ за своје сиромашне другарице у: Сплиту, Пожаревцу, Битољу, Н. Саду и Скопљу.

Сашиле су 25 хаљиница, исплеле су 20 пари чарапа, 10 трикова и 5 шалова за своје сиромашне другарице, децу у Обданишту бр. 2, и за пострадалу браћу и сестре у Кадрифалку. Материјал је дао Црвени Крст.

„Пчелице“ су васпоставиле писмену везу са: Сплитом,

Дубровником, Битољем, Н. Садом, Љубљаном, Загребом, Ђаковом, Српским Арадом, Брном, Прагом и т. д. коју стално одржавају.

После овог роја „Пчелице Савске“, образовали су се ројеви „Пчелица“ и у овим школама: на Теразијама, Сењаку, у школи код Саборне Цркве и Дунавском крају, Панчеву, Срп. Араду и т. д. У свим школама удружено је око 700 девојчица; све носе једнообразну хаљиницу од ланеног платна, украшену народним шарама и пчелом на грудима.

Пре месец дана, помоћу ческог Посланства и Клуба Пријатеља Француске, отворен је курс за чески и француски језик, који посећује по 50 „Пчелица“, ученица III и IV разреда из пет школа.

Часове дају наставници три пута недељно, а трајаће до краја године.

„Пчелице имају свој хор, којим руководи г. Ђира Ранчић, а плаћају га од своје уштеђевине, да би могле на свом путовању по Отаџбини да певају народне и уметничке песме. Ради извођења екскурзија, удружење штампа књигу „Весели доживљаји несташног зеца“ у 5000 примерака, за шта су уложили сву своју уштеђевину и прилоге које су имале у каси

Ово је извештај о скромном раду најмлађег женског удружења „Савске Пчелице“.

Председница,
Радмила Б. Марјановићева
уч. IV раз.

Организатор „Пчелица“
Јела Ивановићка
учитељица на Сави.

БЕЛЕШКЕ

Дом Школе за Нудиље. Ова корисна установа, чита се потреба одавно осећала у нашој средини, добила је недавно свој дом, — једну великолепну зграду подигнуту материјалном потпором Америчке Мисије у Београду, Друштва Црвенога Крста и Министарства Народнога Здравља.

Свечано отварање Дома Школе за Нудиље обављено је у понедељак 7-V, у 11 часова пре подне, у присуству многих одличних представника и гостију. Из Дома ће излазити стручно спремне и искусне болничарке и нудиље, које ће, поред лекара, подизати у народу хигијенску културу, а с њом и целокупно здравље нашега народа.

У Дому је смештена школа и интернат са ученицама. Све је удешено тако да настава буде по најбољим модерним методама, и да боравак у интернату буде ученицама пријатан,

Управа Школе за Нудиље састављена је из представника свих добротворних и хуманих друштава, као и представника државних установа које са циљем школе имају ближег додира. Председница нашег Друштва за П. Ж. З. П., Г-ђа Петковић, такође је члан управе те школе.

Једно ново Женско Добротворно Удружење. Словенкиње у Трсту образовале су Женско Добротворно Удружење, које је, са још неколико словеначких женских организација и свој лист покренуло. Госпођа Антонија Славикова изабрата је за председницу Удружења. Чланица са сада има 300 само из Трста.

Ради бржег и лакшег отправљана послова рад је подељен у секције: просветну, добротворну, и одсек за ручни рад.

Ово Удружење стајаће у вези са свима нашим женским организацијама, интересоваће се за њихов рад и постаће члан Народног Женског Савеза.

З. Ст.

Есперанто и феминизам. Феминизам, као и сви важнији покрети, узима све више карактер интернационални, и тешкоћа за споразумевање међу делегатима разних земаља увећава се свакога дана. Да би се избегло да конгреси личе на Вавилонску кулу, узета су само три језика: француски, енглески и немачки. Резултат је: да се већина учесника на конгресима изражава на језику који говори рђаво, и да добар број слушалаца разумеју само мало или ни мало. Није онда ни чудо што су дискусије дуге, досадне, и свршавају се изгласавањем резолуција нејасних и без важности.

Неке феминискиње Францускиње су решене да се прими Есперанто као четврти званичан језик, дотле док најзад не буде постао једини интернационални језик. И у томе циљу Француска Лига за Право Жена организовала је курсеве Есперанта, и хоће да створи женски клуб есперантиста.

Потребно је, да бисмо осигурали исто бржу победу наших несумњивих захтева, да знамо шта се дешава у иностранству, било у Кини или Јапану, Чехо-Словачкој или Исланду. Како то можемо учинити ако не кореспондирамо на језику који би нам свима био познат? Једини есперанто може бити веза која ће ујединити жене свих делова света.

Али, рећи ће неке Францускиње, зашто да се мучимо да учимо нешто што нам неће бити никада потребно, јер немамо намере да путујемо. Но питање је може ли се то тврдити унапред, а затим, зар велики број странаца не долази у Француску? Најзад, онима који имају ма колико наклоности феминизму, одговарамо, да би то било за њих изврсно средство за пропаганду у средини у којој није, може бити, још потпуно примљена идеја о равноправности полова.

Зар ми, помажући једна другу, нећемо допринети нашем напретку?

Заборавимо, дакле, тачке у којима се не слажемо, бар за сада, и тражимо само оно што ће нас моћи приближити, па ћемо одмах опазити да имамо исти идеал; а за то је главно ићи раме уз раме, без тешкоћа и без судара.

С француског превела Иконија Симић.

Maria Verone
Председница Француске Лиге
на право жена.

Власник за Д. П. Ж. З. П. МИЛИЦА ДЕДИЈЕР. Одговорни уредник ЂРАНКО МИЉКОВИЋ
Новопазарска ул. 31.

Изишла је из штампе прва књига нашег **Фонда за Издавање Дела Југославенских Женских Књижевника:**

ПРИРОДА И ДЕЦА

20 приповедака за децу од Милице Јанковић са 24 колорисане слике од Милице Чаћевић. Књига је на финој хартији, штампана цицеро-слогом, са колорисаним корицама. Износи 10 штампаних табака. Цена 20 дин., скупљачима 10% попуста.

Претплату прима **Администрација Женског Покрета,** Краља Милана улица број 69.

Нашим претплатницима. *„Женски Покрет“ изишао је у прошлој, 1922. години, у шест свезака по четири штампана табака, укупно двадесет и четири штампана табака. Цена му је била 36 динара годишње. Управа „Друштва за Просвећивање Жене и Заштиту Њених Права“ одлучила је да од 1. јануара ове године „Женски Покрет“ излази сваког месеца (изузев јули и август) у три табака“, укупно тридесет штампаних табака годишње. Због повећаних трошкова око штампања и због повећаног броја штампаних табака претплата на „Женски Покрет“ за 1923. годину износи педесет динара. Дужност је сваке жене да буде претплатник „Женског Покрета!“*

Претплату примају наши повереници, а у Београду администратор сваког радног дана у стану уредништва.

Моле се претплатници да достављају на време администрацији сваку промену адресе.

Ко од претплатника не прими на време број, може га тражити у року од месец дана по изласку броја.

Уредништво *Женског Покрета* моли женска удружења изван Београда да му шаљу податке или кратке дописе о раду

Рукописе треба слати на адресу: Уредништво *Женског Покрета*, Београд, Краља Милана улица 69.

НАШИ ПОВЕРЕНИЦИ:

Битоль Анка Миловановић, учитељица
Бијељина Милева Тодоровић, секретар К. С. С.
Велико Градиште Мил. Живковића, предс. Ж. Подр.
Врњци Ана Стижанин
Гор. Милановац Зора Ракићева, учитељица
Дубровник Ženska Narodna Zadruga
Добој—Босна Деса Ђ. Докић
Доња Тузла Љубица М. Јовановић
Загреб Адела Милчиновић
Завидовић—Босна Десанка Плавшић
Земун Добротворна Задруга Српкиња
Зајечар Женска Подружина
Јагодина Милева Стефановић, секр. Ж. Подружнице
Крагујевац Шумад. К. С. Сестара; Друштво Милосрђа
Крушевац Коло Срп. Сестара
Краљево Катарина С. Продановић, председ. Ж. Подр.
Лазаревац Драга Марковићка, председ. Ж. Подружине
Лозница Дана Б. Ристића, председница Ж. Подруж.
Љубљана Cirila Štebi
Мостар Мара Мучибабић, секретар К. С. С.
Нови Сад Матица Напредних Жена
Ниш Јелена Петровић, учитељица
Нова Градишка Зорка Малић
Никшић Станица Шаровић, учитељица
Нови Пазар Савка Антоновић, учитељица
Неготин (Крајина) Мирослава Сантнер. настав. гимн.
Пожаревац Лепосава М. Павловић, пред. Ж. Друштва
Пожаревац Мил. Радосављевић, благ. К. С. С.
Панчево Љубица Ђ. Павловић, пред. Ж. Задруге
Панчево Мара Драгомировић
Сарајево Радунка Чубриловић, професор
Скопље Марија Шпанићка, учитељица
Сушак Милица Видовић, председ. Добротв. Задруге
Суботица Даница Радулашки
Турски Бечеј Фемка Грујичић, учитељица
Ћуприја Женско Друштво председ. С. Радојковић
Ужице Цвета М. Поповић
Цетиње Женска Подружина
Чачак Љубица Ј. Матић, благајн. Жен. Подружине
Шабац Софија Поповићка, учитељица.